

*Т. Вилежжаніна, генеральний директор
Державного закладу
«Національна парламентська бібліотека України»,
заслужений працівник культури України*

КРИЗА ЧИТАННЯ ЯК СУЧАСНА ПРОБЛЕМА СВІТОВОГО РІВНЯ

ОДНИМ із ключових показників успішного національного розвитку, конкурентоспроможності держави на світовому ринку є рівень культури та освіти кожного її громадянина. Головною ознакою, що визначає цей рівень, завжди було і залишається читання, яке можна розглядати як ключ до інформації.

На проблему читання в Україні звернули увагу практики і науковці декілька років тому, але й досі немає стратегії її розв'язання. Розроблено тільки концепцію, а це, як відомо, система поглядів – не більше.

У світі до розгляду вказаної проблеми звернулися значно раніше. Починаючи з середини ХХ століття, і особливо у 80-ті роки, в західних країнах відбулося усвідомлення феномену функціональної (вторинної) неписьменності, що іноді називають «кризою читання». Прояв цього феномену – часткова або повна втрата значними групами населення навичок читання, низький рівень сприйняття прочитаного – призводять до низки негативних соціальних і економічних наслідків. Виходячи з цього, проблемі читання приділяється неослабна увага. Різні заходи, спрямовані на «захист читання», «стимуляцію читання», «терапію читання», проводилися в багатьох країнах; у деяких із них у 1980–1990-х рр. формувалася «політика у сфері читання».

Прикладом країни, в якій здійснюється цілеспрямована національна політика у сфері читання, може слугувати Франція. Міністерство культури цієї держави створило спеціальне Управління у справах книги і читання, яке сформувало комплексну програму з урахуванням усього «шляху книги» – від моменту її створення автором (за державної підтримки) до отримання книги читачем. Після ряду вжитих заходів було досягнуто значних успіхів у бібліотечному обслуговуванні населення: побудовано нові споруди та покращено стан приміщень публічних бібліотек, освоєно «нові території» для організації читання тих мешканців, які зазвичай не приходять до бібліотеки (насамперед функціонально неписьменних та «слабких» читачів). Це була справа не тільки Міністерства культури Франції і не тільки публічних бібліотек країни. Із метою вирішення проблем читання уклалися партнерські міжміністерські угоди (між міністерствами культури, юстиції, оборони, сільського господарства та ін.), що дозволило проводити узгоджену політику в спільній боротьбі з функціональною неписьменністю, розширити можливості фінансування. Така політика сприяла зближенню і досягненню взаєморозуміння між викладачами навчальних закладів, працівниками соціальних служб та бібліотекарями, зумовила більш тісну кооперацію їх діяльності, дозволила організувати спільні підготовчі курси.

Дещо в іншому напрямі здійснюється національна політика у сфері читання в США, де створено Центр книги (1997), що має повноваження урядової агенції і є частиною Бібліотеки Конгресу. Цей центр є прикладом успішного громадсько-приватного партнерства. Він реалізує освітню програму Бібліотеки Конгресу, що орієнтована на просування книги, читання й бібліотек через три партнерські мережі в країні. Вони включають 46 філій-центрів у штатах і окрузі Колумбія, 90 національних освітніх, бібліотечних і цивільних організацій, понад 12 академічних та дослідницьких установ.

Масова популяризація книги і читання здійснюється в Нідерландах, Німеччині, Великій Британії. Такі організації, як ЮНЕСКО, ІФЛА, Міжнародна організація читання, теж опікуються цією проблемою.

Набутий досвід свідчить, що політика залучення до читання поступово переходить від рівня відомчих завдань шкіл, бібліотек, книговидавців на національний рівень і стає турботою держави. Така політика здійснюється за підтримки держави навіть у тих випадках, коли нею займаються громадські й інші недержавні організації. Проте світовий досвід показує, що більша ефективність досягається саме тоді, коли вдається подолати відомчі бар'єри і проводити цю політику в національному масштабі через узгоджену й цілеспрямовану систему заходів для вирішення проблем у сфері читання та функціональної грамотності.

Такі кроки робить і наша держава. В Україні 2009 р. розпорядженням Кабінету Міністрів схвалено Концепцію Державної цільової програми підтримки та розвитку читання на період до 2015 року. Але саму програму, на жаль, не було прийнято. Ще роком раніше громадськість була ознайомлена з Концепцією Державної цільової програми популяризації вітчизняної книговидавничої продукції на 2012–2016 роки. Нині планується на основі цих двох концепцій розробити одну Державну цільову програму популяризації вітчизняної книговидавничої продукції та підтримки читання.

Сьогодні, коли говорять про складну ситуацію у сфері читання, зниження інтересу до нього та його якості, намагаються зіставляти рівень читання в різні часи й різних верств населення. Але при цьому не диференціюють саме поняття «читання», не розглядають його в усій різноманітності, адже існують

різні його види, напрями і, врешті-решт, моделі, наприклад: ділове, нормативне, навчальне, дозвілле, самоосвітнє, сімейне і т. ін.

Читання є складним для пізнання феноменом. Так, Емануїл Кант вважав його «річчю в собі», тобто непізнаним на раціональному рівні поряд із таким поняттям, як «свобода». Формуючись протягом тисячоліть під впливом релігійних, культурних, соціальних, технологічних факторів, читання ввбрало в себе всі особливості різних епох. Учені, які досліджують історію книжної культури, доводять, що специфіка читання існувала в період Античності, Середньовіччя, епоху Просвітництва, у Новий і Новітній час. Не втручаючись в історичний дискурс, розглянемо існуючу проблему з точки зору українських реалій.

Останнім часом ми проголошуємо, що саме через книгу людина залучається до національної й світової культури, що сучасні публічні бібліотеки є інформаційними та соціокультурними центрами у своїх регіонах і це відповідає вимогам суспільства. Вони роблять усе можливе і неможливе для того, аби залучити різні верстви населення до читання, посилюючи інформаційні та соціокультурні функції, які, до речі, визначені статутами бібліотек різних рівнів. Основними й пріоритетними формами соціокультурної діяльності є організація читачьких клубів, літературних зустрічей, конкурсів, встановлення зв'язків із громадськістю, засобами масової інформації, а також проектна співпраця з міжнародними і вітчизняними фондами та організаціями.

Про те, що проблема читання існує, свідчать результати багаторічного дослідження Інституту соціології НАН України, проведеного до 20-ї річниці Незалежності України, під час якого щороку було опитано в середньому 1 800 осіб за репрезентативною вибіркою (це доросле населення України старше 18 років). Результати невтішні: кількість тих, які читали художню літературу, зменшилася з 38% у 1994 р. до 21% – у 2010 р., а відвідування бібліотеки, відповідно, з 7% до 4%.

Рівень сучасного читання обговорюють усі: книговидавці й бібліотекарі, вчителі й батьки, лікарі (бібліотерапія) й психологи. Останнім часом навіть чиновники всіх гілок влади долучилися до цієї дискусії. Але, на жаль, єдиного підходу до розв'язання проблеми і досі не існує, тож працівники бібліотек залишаються сам на сам із застарілими фондами без належної інформації щодо книговидання в Україні.

Бібліотечні працівники не мають достатньої інформації щодо сучасного літературного процесу, та й користувачі бібліотек теж. У списках незадоволеного читачького попиту (його вивчення здійснює з 1960-х рр. ДЗ «Національна парламентська бібліотека України»; НПБУ) майже немає імен молодих письменників, лауреатів та переможців багатьох українських конкурсів. Ми, безумовно, намагаємося інформувати колег на шпальтах журналу «Бібліотечна планета», але, мабуть, цієї інформації замало. Вивчення незадоволеного читачького попиту здійснюватиметься НПБУ на замовлення Міністерства культури України в 2012 р. Такі соціологічні розвідки буде проведено й у регіонах країни, що допоможе в

реалізації державних і цільових програм щодо випуску та закупівлі книговидавничої продукції.

На читачьких уподобаннях позначилось і впровадження новітніх інформаційних технологій, які стрімко ввірвалися в наше життя. Інтернет став важливим чинником еволюції комунікаційного середовища сучасної України, популярною формою інтерактивного спілкування, особливо у молоді. На тлі проблем, що пов'язані з читанням, існує думка, що протидією друкованій книзі є електронні комунікації. Наразі навколо Інтернету складається нова міжнародна спільнота віртуальних читачів, які дістали вільний доступ до електронних каталогів і повнотекстових баз даних традиційних бібліотек усього світу, а також до електронних бібліотек, що широко представлені в Мережі. На карти пам'яті електронних книг можна скопіювати тисячі літературних та інших творів, які розміщені на численних сайтах Інтернет-бібліотек.

Однак, на нашу думку, впровадження нових інформаційних технологій, поява електронних книг і бібліотек, віртуальних читачів не є протидією традиційній бібліотеці, навпаки – це сприяє покращанню її іміджу, якщо вона включена до Інтернет-середовища. Підтвердженням цього є новий суспільний рух – буккросинг, що з'явився в 2001 р. Його сутність у тому, що будь-яка особа, прочитавши книгу, залишає її в якомусь публічному місці – парку, кафе, поїзді, бібліотеці – для того, щоб інша людина мала змогу знайти й прочитати це видання і, у свою чергу, повторити процес «книгвороту». Стеження за «подорожжю» книги здійснюється через спеціальні сайти в Інтернеті. Член руху – буккросер – реєструється на цих сайтах сам, реєструє видання, які готовий «відпустити» (при цьому кожне з них отримує свій код), робить запис, де і коли книгу буде «звільнено», і залишає її в публічному місці. Людина, котра знайшла таку книгу, вводить її код на сайті, тим самим потрапляє до журналу даного видання і робить там запис, про що повідомляється буккросеру, який «відпустив» книгу.

Рух буккросерів сьогодні налічує понад 400 тис. осіб і діє по всій земній кулі. У Росії вже зареєстровано понад 6 тис. «мисливців» за книгами, а при бібліотеках створено «безпечні полиці» для буккросерів.

В Україні сайти буккросингу мають такі адреси: <http://bookcrossing-ua.at.ua>; <http://bookcrossing.in.ua>; www.bookcrossing.4t.com. Перша українська буккросинг-точка відкрилася в київському літературному кафе «Купідон», що на розі вулиць Пушкінської та Прорізної. Вона започаткована Інтернет-виданням «Проза» з метою підтримки і популяризації книги, залучення до читання. Серед бібліотек піонером цього руху є Рівненська державна обласна бібліотека, де на абонементі було створено полицю вільного обміну книгами їх власниками. Така практика поширена й в інших бібліотеках України. Дехто скаже, що це не бібліотечна форма роботи, але існуючі форми діяльності бібліотек не є догмою, вони можуть змінюватися під впливом часу й актуальних завдань. Ми багато чого привносимо в бібліотечну справу, яка сьогодні є симбіозом багатьох суміжних наук. І буккросинг, безумовно, буде цікавим,

особливо для молоді. Проте, якщо впроваджувати його в бібліотеці, слід пам'ятати про неможливість перебування в її приміщенні документів, не взятих на матеріальний облік, і подбати про розв'язання цього питання.

Подоланню кризи читання сприяють і електронні бібліотеки, створення яких, безперечно, є перспективним. На початку XXI століття компанія Google розпочала проект Google Books Search, у рамках якого здійснюється масштабне сканування книг. Сьогодні Інтернет-бібліотека Google – одна з найбільших у світі (налічує понад 7 млн книг, переважно англійською мовою, з пошуковими функціями, що є передовими в технологічному плані). Так, із 2005 р. відкрито доступ до мобільної версії сервісу для власників портативних пристроїв, мобільних телефонів, комунікаторів, кишенькових ПК тощо.

Не можна не згадати про ще кілька світових проектів, що є амбіційними і вдалими. Це європейська електронна бібліотека Europeana, яку створено під егідою Євросоюзу в 2008 р. за принципом розподіленого ресурсу з метою оцифрування культурного надбання Європи та із завданням у 2010 р. відкрити для користувачів безкоштовний доступ до 10 млн документів; «Всесвітня цифрова бібліотека» (World Digital Library), створена за принципом інтегрованого ресурсу з безкоштовним доступом до культурних надбань усіх країн та народів світу (до числа учасників проекту входить Національна бібліотека України

імені В. І. Вернадського, Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника НАН України, Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія», ДЗ «Національна парламентська бібліотека України»). Проект НПБУ «Культура України» (<http://elib.nplu.org>), в основу якого покладено інтегрований принцип формування ресурсів і який орієнтовано на широке коло користувачів, ставить за мету реалізацію просвітницької (розповсюдження знань про культуру і мистецтво України), наукової (сприяння поглибленому вивченню предмета вченими і фахівцями у галузі суспільних та гуманітарних наук), довідкової (задоволення потреб в інформації з питань культури) функцій. Подальше просування цього проекту залежить від нас з вами, тому що саме ми можемо пред'явити розмаїття й багатство культури України всьому світу.

Наостанку хочу зазначити, що розв'язання проблеми читання передбачає довгострокову, цілеспрямовану роботу, за підтримки держави, багатьох соціальних інститутів, до яких належать і бібліотеки. Щоб досягти успіхів у її реалізації, треба бути готовими до реформ, що проводяться в нашій країні, підкріпляти свої аргументи цифрами, фактами, дослідженнями, спільними корпоративними проектами.

КОНФЕРЕНЦІЇ. СЕМІНАРИ. ЧИТАННЯ

*І. Шевченко, к. пед. н., доцент,
директор Інституту післядипломної освіти,
професор кафедри Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв,
президент Української бібліотечної асоціації,
заслужений працівник культури України*

БІБЛІОТЕКИ НИНИ – БІЛЬШЕ, НІЖ БІБЛІОТЕКИ

13–18 серпня 2011 р. у м. Сан-Хуан (Пуерто-Рико) проходили Міжнародний конгрес і 77-ма Генеральна конференція та Асамблея ІФЛА, що присвячувалися темі «Бібліотеки – більше, ніж бібліотеки: інтеграція, інновація та інформація для всіх». Українську бібліотечну асоціацію (УБА), як члена ІФЛА, на конгресі представляли президент УБА, директор Інституту післядипломної освіти НАКККиМ І. Шевченко та член УБА, завідувачка відділу обслуговування Херсонської обласної бібліотеки для дітей О. Разміровська.

Завдяки чітко розробленій програмі форуму учасники мали можливість детально обговорити актуальні для діяльності бібліотек світу проблеми, а саме: забезпечення населення планети якісним бібліотечно-інформаційним обслуговуванням; зміни в технологіях; зростання обсягів інформації та її необхідність для користувачів; вплив на бібліотечну професію нових форм використання та створення інформації.

Відкриваючи конференцію, президент ІФЛА Е. Тайс привітала учасників та зазначила, що в епоху

стрімкого зростання кількості інформації питання доступу до неї залишається актуальним. У своїй доповіді вона висловила думку, що «за всю історію надання інформації ніколи не було такої гострої потреби в бібліотеках, як сьогодні, завдяки тому, що вони надають доступ до знань та інформації. З одного боку, є глобальне зростання обсягів інформації, а з другого – багато хто відчуває гострий дефіцит у ній через безліч бар'єрів. ІФЛА і весь бібліотечний світ усвідомлюють, що безперешкодний доступ до інформації є важливою складовою політичної стабільності у світі, подолання кризи, зниження рівня бідності, кількості захворювань і покращання екологічної ситуації. За своєю суттю доступ до інформації забезпечує справедливе суспільство для всіх». Нагадавши вислів знаменитого натураліста Ч. Дарвіна про те, що виживають не найсильніші і не найрозумніші, а переважно ті, які краще пристосовуються до змін, Е. Тайс закликала колег адаптуватися в новому середовищі та ініціювати зміни, демократизувати інформацію так, як це вміють саме бібліотекарі.